

Remissvar på SOU 2002:3, Psykisk störning, brott och ansvar. Betänkande av psykansvarskommittén.

Problemet med *SOU 2002:3, Psykisk störning, brott och ansvar* är att det är oklart vad som är problemet. Detta kan delvis tillskrivas direktiven, men ändrar inte det faktum att de verkligt angelägna frågorna inte tycks stå i centrum.

Straffet

Behovet av reform berättigas i betänkandet med hänvisning till frågor som rör straffet, vården och samhällsskyddet. Vad gäller straffrågorna tycks kommittén vara särskilt upptagen av att vissa psykiskt störda inte får ett tillräckligt straff. ”Reformen syftar till ... en påföljd som tillgodoser kravet på ett rimligt ingripande med hänsyn till det begångna brottet.” Som exempel tas särskilt det s. k. Flinkfallet, som *kunde* ha lett till en för mild reaktion, men som ju faktiskt slutade med en livstidsdom.

Vems krav på mer ingripande påföljder som skall tillfredsställas förblir oklart. Om psykiskt störda lagöverträdare skall vårdas eller straffas eller få långa eller korta frihetsberövanden beror till stor del på hur argumenteringen förs. I dag konstrueras gärningsmannen som rationell och egoistisk mot tidigare som offer för omständigheter över vilka han inte ansågs råda. I sak har knappast någon större förändring ägt rum vad gäller lagöverträdarnas situation och karakteristika. Genom betoningen av att några psykiskt störda kommer s. a. s. för lindrigt undan bidrar kommittén till föreställningar om fritt kalkylerande gärningsmän som ska få vad de förtjänar.

Vården

Enligt kommitténs förslag ska de flesta psykiskt störda lagöverträdare, som dömts för grövre brott, i framtiden få vård inom ramen för ett fängelsestraff. Samtidigt konstateras att det redan i dag ”finns ett stort och ökande antal intagna i kriminalvårdsanstalt som har psykiska problem”. Det konstateras även att den s. k. normaliseringsprincipen, dvs. att fångar på samma sätt som andra har rätt till hälsovård, inte fungerat särskilt väl. Det är dock inte troligt att denna situation förbättras genom kommitténs förslag om ytterligare betoning av det

psykiatriska ansvaret i kriminalvårdslagen eller genom en organisationsförändring, vars konsekvenser är svåra att överblicka.

Det bör också framhållas att ökningen av psykiskt sjuka i fängelse till del torde vara skapad av den förda kriminalpolitiken genom förändring av lagstiftning, domspraxis och verkställighet. Ökningen av personer dömda för brott mot liv och hälsa på fängelserna beror inte på ökningen av dessa brott utan på att våldet politiskt uppgraderats. Utvecklingen i såväl lagstiftning som praxis har också varit att minska användningen av psykiatriska påföljder. Den successiva överflyttningen av dömda för mord och dråp från slutna psykiatrisk vård till fängelse, t. ex., lär ha bidragit till ökningen av de psykiskt störda i kriminalvårdsanstalter.

Överrepresentationen av psykiskt störda bland dömda för grova brott lär också särskilt gälla dem som har dubbeldiagnosen psykisk störning - missbruk. Narkotikamissbrukare begår i stor utsträckning narkotikabrott och hamnar därför i fängelse. Då det är en uttalad politisk ambition att öka de straffrättsliga inslagen i narkotikapolitiken, kan det också förväntas att antalet psykiskt störda missbrukare i fängelserna är ”stort och ökande”. Slutligen, den allt hårdare fängelsemiljön, där skyddsaspekter prioriteras på bekostnad av behandling och humanitet, har knappast förbättrat situationen för de psykiskt störda.

Samhällsskyddet

Frågan om samhällsskyddet förefaller uppta kommittén dels allmänt, dels specifikt som ett resultat av förslaget om att avskaffa den tidsbestämda påföljden rättspsykiatrisk vård. Kommittén föreslår nu en ny tidsbestämd reaktion/påföljd, samhällsskyddsåtgärd. Den ena gruppen för vilken reaktionen är avsedd är de icke tillräkneliga, som anses ha en påtaglig risk för återfall i allvarlig brottslighet mot liv och hälsa. Vad gäller denna fråga förefaller den kunna lösas genom smärre justeringar i existerande lag om psykiatrisk tvångsvård (LPT).

Den andra gruppen som kommer ifråga för samhällsskydd utgörs av dem med psykisk störning som gjort sig skyldiga till synnerligen allvarliga brott mot liv och hälsa och som har påtaglig risk för att återfalla i sådant brott av allvarligt slag. Påföljden förefaller vara ett återinförande av en blandning av förvaring och internering, där den sistnämnda upphörde så sent som 1981. Såväl övervägandena som expertbidraget i bilaga 6 får betraktas som mycket bristfälliga som underlag för en så avgörande förändring av rådande principer för straffande.

För det första betonas det framsteg som utgörs av en övergång från användningen av begreppet farlighet, som är en dikotomi, till begreppet risk, som är ett kontinuum. Ett kontinuum kan avse enbart populationer eller grupper, inte individer. I det enskilda fallet, som rör beslutet om förlängning av frihetsberövandet, måste därför riskvariabeln alltid dikotomiseras.

För det andra är det helt enkelt inte rätt att riskbedömningsinstrumentet HCR-20 ökat möjligheterna att predicera avsevärt – eller för den delen ”kommer att få stor betydelse i forskarvärlden”. I bl. a. en nyutkommen rapport från Socialstyrelsen, *Rättspsykiatrisk vård. Utvärdering – omvärdering*, påpekas att HCR-20 inte ger bättre prediktion av återfall än en modell baserad på traditionella historiska/statistiska variabler.

För det tredje saknas all statistisk beskrivning av återfall i brott bland psykiskt störda lagöverträdare, inkl. uppgifter om problemets storlek. Det ges inga uppgifter om i vilken typ av brott och med vilken grovhet som återfallet sker. Det absolut vanligaste återfallet bland dem som dömts för grova brott mot liv och hälsa gäller ett mindre allvarligt brott. Återfall i det allvarligaste brottet, mord/dråp, är i Sverige sällsynt och återfall i samma brott ligger i storleksordningen ett par procent.

Faror med samhällsskydd

En ”riskbedömning” av påföljden samhällsskydd pekar i två riktningar. För det första att påföljden öppnar för tidsobestämda påföljder även bland dem som nu döms till fängelse. För det andra kan kategoriseringen av lagöverträdare som psykiskt störda, inklusive personlighetsstörda, komma att bli alltmer beroende av brottstypen. Utifrån såväl den politiska och allmänna debatten som yrkesgruppers intressen kan det inte uteslutas att förövarna av brott mot liv och hälsa i allt högre grad definieras som just personlighetsstörda, varigenom de tidsobestämda påföljderna blir tillämpliga på en allt större grupp.

Kommittén kommer med förslag vars konsekvenser är svåra att överblicka. Återinförandet av tidsobestämda straff bryter mot den straffvärdesprincip som infördes 1989. Detta förslag vilar även på en föreställning att det går att förutsäga farlighet – en föreställning som inte är inte empiriskt underbyggd.

Frågor om straff och samhällsskydd har stått i fokus för kommittén. Den viktiga frågorna, vad som skall göras för de psykiskt störda lagöverträdarna, har däremot fått träda tillbaka i betänkandet *Psykisk störning, brott och ansvar*.

Stockholm, den 14 juni 2002

För kriminologiska institutionen vid Stockholms universitet

Henrik Tham

Professor i kriminologi